

Emlékezés Csoma Józsefre (1848–1917), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering József Csoma (1848–1917), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Tolcsvai és ragyolci Csoma József 1848. június 27-én született az Abaúj vármegyei Rásony (ma: Rásonysápberencs) községben, régi református nemesi családban. Gimnáziumi tanulmányait Pesten végezte, majd 1865-től a Sárospataki Református Jogakadémiát látogatta, ahol 1868-ban szerzett jogi diplomát. Édesapja, ragyolci Csoma Sámuel 1866-ban bekövetkezett halála után megközelítőleg kétezer katasztrális holdat örökölt, majd néhány évvel később Devecserbe (ma: Abaújdevecser) költözött. 1878-ban feleségül vette bernáthfalvy Bernáth Margitot, akitől három gyermeke született: István, Sarolta és Borbála. Csoma Abaújdevecserben megvásárolta a Putnoky-család kastélyát, majd átépíttette,¹ és élete hátralévő részében ott élt. Családja fenntartása érdekében mezőgazdasággal foglalkozott, tenyésztett többek között angol telivéreket is.

Vidéki gazdaságát csak ritkán hagyta ott, ezért is jelentős, hogy 1879-ben egy hosszú nílusi utazást tett, amelynek során főként az ókori Felső-Egyiptom déli és Nubia északi részeit járta be. Utazásáról *Nubiában* című rövid útirajzában számolt be, amely írásában már egyértelműen felfedezhető Csoma archeológiai és művészettörténeti érdeklődése, ugyanis a megtekintett ókori templomokról részletes leírást készített, sőt arra is van példa, hogy a helyi építészetre vonatkozó megállapításait a hazai tárgyi emlékekkel is összevetette.²

Csoma, amint azt az őt méltató jeles történész, Kubinyi András is megjegyezte, ahhoz a XIX. századi vidéki birtokos nemességhez tartozott, amely számára a hazája, illetve annak nemességének történelme elválaszthatatlanul összefonódott a saját családjának történetével, és a magyar történelemre vonatkozó kutatásait a családi levéltárban kezdhette meg. E korszakban nem volt ritkaság, hogy az ilyen háttérből érkező kutatók számára a hazájuk történelmének – gyakorta a szűkebb pátriához kapcsolódó helytörténeti témákkal kiemelten foglalkozó – kutatása egyszerre szolgált az egyéni, illetve családi identitás felfedezésének és elmélyítésének eszközeként és jelentette a nemzeti múlt feltárása iránti erkölcsi kötelezettség teljesítését.

Ez természetesen azt is eredményezte, hogy azokon a területeken, amelyek ezen kutatók különös érdeklődésére tartottak számot, így például a heraldikában vagy a genealógiában, gyakran olyanok érték el a legkiemelkedőbb eredményeket, akik az adott tárgyra vonatkozó ismereteiket nem intézményes keretek között szerezték, hanem autodidaktaként ásták bele magukat a szakterület irodalmába és kutatási módszereiket is sokszor önállóan dolgozták ki. Erre utalt Kubinyi is, amikor Nyáry Albert, Csergheő Géza és Bárczay Oszkár társaságában úgy említette Csomát mint a heraldikai kutatások egyik hazai megalapozóját: „Végül, de nem utolsósorban a magyar heraldika ebben az időszakban ugrott be európai színvonallá, és ugyanebből a rétegből [a birtokos nemességéből] (jelentkezett) négy tudós, akik közül egyik sem volt hivatásos történész, hanem földbirtokosok, jogászok és katonák voltak.”³

Ilyen előzmények után aligha lehet véletlen, hogy Csoma tudományos munkássága is szülőföldje, Abaúj Vármegye régészeti leleteinek vizsgálatával kezdődött. A korábban előkerült leletek leírása, összehasonlító vizsgálata és topográfiai módszerrel történő feldolgozása mellett saját régészeti ásatást is vezetett, amelynek során az úgynevezett monaji halmot tárta föl. A

¹ Csoma József egykori otthona, az abaújdevecseri Alsó Csoma-kastély ma is áll. A szintén meglévő Felső Csoma-kastélyt fia, Csoma István építtette. (Gulyás, 76.)

² Nubiában, 28.

³ Kubinyi, 72; cf. 75.

tudományos pályakezdetést meghatározó régészeti témáktól aztán fokozatosan távolodott el, és először a középkori templomépítészet, illetve a templomoknál található sírkövek és feliratok keltették föl az érdeklődését,⁴ majd lassan egyre nagyobb hangsúlyt fektetett a sírköveken ábrázolt címekre, míg végül a kutatásai heraldikai irányt vettek és Csoma a hazai címertan egyik meghatározó képviselőjévé vált.⁵

Csoma életművének meghatározó része heraldikai tárgyú, az e területen közreadott publikációit az utókor – Áldásy Antal nyomán – három nagyobb csoportba sorolja. Az első csoportba tartoznak a nemzeti címerekkel foglalkozó tanulmányok, a másodikba a középkori címerekről írott munkák, az utolsóba pedig a heraldika általános kérdéseivel foglalkozó művek.⁶ Kubinyi dicsérőleg említi róla, hogy kutatási eredményeinek egy részét német nyelven is közreadta, így nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az akkoriban főként magyar nyelven zajló hazai kutatásokat külföldön is megismerjék, és a magyar történeti segédtudományok kilépjenek a nyelvi korlátok okozta kényszerű elszigeteltségből.⁷

A Csergheő Gézával folytatott közös munkájának eredményeképpen jelenhetett meg 1892-ben *Der Adel von Ungarn (Supplementband)* címmel a Siebmacher-féle Wappenbuch magyarországi anyagot feldolgozó kötetéhez készített pótkötet. A heraldika területén kifejtett munkássága körében mindenképpen meg kell még emlékezni az 1904-ben megjelentetett *Magyar nemzeti címerek* című monográfiájáról, amelyet aztán 1913-ban *A magyar heraldika korszakai* követett. Heraldikai munkásságát már életében számos – sokszor utólag is megalapozottnak tartható – kritika is érte, többek között Varjú Elemér akadémikus részéről.⁸

A címertan mellett pecsétani, genealógiai és diplomatikai kérdésekkel is foglalkozott. Az 1896-os millenniumi kiállításon bemutatott pecsétani anyag alapján részletes tanulmányt közölt a pecséteken megjelenő nemzeti címerekről. 1906-ban pedig a Turul folyóiratban összefoglaló jegyzéket közölt a mohácsi vész előtti magyar címereslevelekről. Ő tette közzé a Rákóczi fejedelmi ház első teljes családfáját.

Munkássága eredményeként 1887-től a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányi tagja lett, majd 1905-ben a társaság egyik másodelnökének is megválasztották. Sok éven át dolgozott önzetlenül a társaságért, azonban, mivel az abaújdevecseri birtokát csak ritkán hagyta el, annak mindennapi életében nem tudott részt venni.⁹ A társaság folyóiratában, a *Turulban* viszont rendszeresen publikált. A Magyar Tudományos Akadémia 1900. május 4-én választotta levelező tagjává, székfoglaló előadását, amelynek tárgya főként a Póki és a Katyz nemzetségek címerei voltak, *A nemzeti címerek tanulmánya* címmel 1900. október 15-én tartotta.

Nemzetközileg is elismert tudományos tevékenysége mellett lakóhelyének közéletében is aktívan részt vett. Harminckilenc éven át volt az abaújdevecseri református leányegyház egyházközségi főgondnoka és bőkezű támogatója, így többek között a helyi református általános iskola, illetve a templom tornyának megépítése is az ő anyagi segítségével

---

⁴ Kubinyi Csomát ezirányú munkássága miatt a következőképpen dicsérte: „[A] sírkövek vizsgálata mind genealógiai, mind heraldikai téren nagyon fontos eredményekhez vezetett. A feliratok közlésével Csoma egy olyan tudománynak lett az elindítója, amely abban az időben Európában sem volt nagyon művelve. Majd csak az 1930-as években, Németországban kezdik újra erőteljesen művelni, ez pedig a középkori epigráfia, a középkori feliratoknak a gyűjtése és vizsgálata.” (Kubinyi, 73.)

⁵ Áldásy, 2–3; Fejérpataky, 1.

⁶ Áldásy, 6. et sqq.

⁷ Kubinyi, 74.

⁸ Varjú, 1904.

⁹ Fejérpataky, 3.

valósulhatott meg.¹⁰ 1917. március 1-jén tért örök nyugalomra, emléket az Alsó Csoma-kastély falán elhelyezett márványtábla őrzi.

Felhasznált irodalom

Áldásy Antal: Csoma József levelező tag emlékezete. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1918.

Baksy Mária: Csoma József egyházi tevékenysége. Szülőföldünk, 1993. pp. 79.

Fejérpataky László: Csoma József emlékezete. Turul, 1918–21. pp. 1–3.

Gulyás János: Az emléktábla avatóbeszéde. Szülőföldünk, 1993. pp. 76–78.

Kubinyi András: Csoma József kora és tudományos munkássága. Szülőföldünk, 1993. pp. 72–75.

Varjú Elemér: Csoma József. Magyar nemzetségi czimerek. Turul, 1904. pp. 90–100.

Csoma József főbb művei – válogatás

Őstörténelmi nyomok Abauj megyében. A Felsőmagyarországi Múzeum Évkönyve, 1890; Alte Grabdenkmäler aus Ungarn. (Csergheő Gézával) Budapest 1890; Az olasz renaissance a magyar heraldikában. Budapest 1893; Der Adel von Ungarn. (Supplementband) (Csergheő Gézával) Nürnberg, 1894; Zsigmond király czímerlevelei. Budapest 1896; Abaúj-Torna vármegye nemes családjai. Kassa, 1897; Nubiában. Útirajzok 1879-ből. Kassa, 1897; Magyar nemzetségi czimerek. Budapest 1904; Abaúj- és Torna-vármegye történeti monográfiája. (Kemény Lajossal) Kassa, 1912. és A magyar heraldika korszakai. Budapest 1913.

Czeti István PhD

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

e-mail: czeti.istvan@ajk.elte.hu

---

¹⁰ Baksy, 79.